

การศึกษาสภาพแวดล้อม การจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่า

กรณีศึกษา : ป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม

The Study on Environmental Context Management Problem and General Demographic of People around Kok Hinlad and Kok Yai Community Forest in Mahasarakham Province

¹นิจพร มาจันทร์ ¹ชาลี นาวานุเคราะห์ ²ชูศักดิ์ สุทธิสา ¹ประยูร วงศ์จันทร์

¹ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: ouy_msu.env@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาสภาพแวดล้อม การจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่า กรณีศึกษา : ป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพแวดล้อมทั่วไปของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ 2) ศึกษาการจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่า โดยศึกษาใน 2 พื้นที่ ได้แก่ ป่าชุมชนโคกหินลาด อำเภอเมือง และป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจและเชิงคุณภาพ เพื่อยังผลไปสู่การพัฒนา และการศึกษาในครั้งนี้นำมาประกอบการสำรวจ 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 สภาพแวดล้อมทั่วไปประกอบด้วย บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ ระยะที่ 2 การจัดการและปัญหาการจัดการป่าชุมชน ระยะที่ 3 คุณลักษณะประชากรเกี่ยวกับความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วม ผลการวิจัย พบว่า 1.1) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาด พบว่า เป็นป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ 2,682 ไร่ 1.2) การจัดการของป่าชุมชนโคกหินลาด แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านระบบองค์กร ประกอบด้วย การคัดเลือกกรรมการ การจัดตั้งกฎระเบียบข้อบังคับ ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ประกอบด้วย การแบ่งพื้นที่รับผิดชอบ การส่งเสริมอาชีพ การวางแผน การกำหนดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ด้านการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินงาน การร่วมกิจกรรม การร่วมรับผลประโยชน์ และ ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์และวิธีการใช้ประโยชน์จากของป่า การขยายเครือข่ายองค์ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของป่า วิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพจากรุ่นสู่รุ่น และการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหโดยชุมชนเอง 1.3) ปัญหา ได้แก่ ขาดรูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืน การบุกรุกครอบครองพื้นที่รอบป่าชุมชน ประชาชนรอบป่าขาดความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วม 2.1) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นป่าโคกสาธารณะ มีพื้นที่ 4,266 ไร่ 2.2) การจัดการของป่าชุมชนโคกใหญ่ แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านระบบองค์กร ประกอบด้วย มีการจัดโครงสร้างองค์กร วางแผนงานกำหนดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าการคัดเลือกกรรมการ การประเมินผลการดำเนินงาน การ

กำหนดกติกา การประสานงานกับองค์กรภายนอก ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ประกอบด้วย การกำหนดแนวเขต การแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากร การสร้างกลุ่มองค์กรชุมชน การกำหนดกิจกรรม ด้านการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินการ ดำเนินกิจกรรม รับผลประโยชน์ การตรวจสอบประเมินผล ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย องค์ความรู้และวิธีการใช้ประโยชน์จากของป่า การขยายเครือข่ายองค์ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของป่า วิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพจากรุ่นสู่รุ่น และการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหโดยชุมชนเอง 2.3) ปัญหา ได้แก่ ขาดรูปแบบการจัดการป่าที่ชุมชนต้องการตัดสินใจและครอบครองพื้นที่ป่า ประชาชนรอบป่าขาดความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: สภาพแวดล้อมทั่วไป การจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชน

Abstract

This research was qualitative analysis and survey aimed at studying of (1) environmental context economic political and ecology issues (2) community forest management, problem and demographic of people around Kok Hinlad and Kok Yai community forests. The study of 2 areas the area of this study covered 2,682 rais of Kok Hinlad and 4,266 rais of Kok Yai (3) Demographic of people in the area including knowledge, attitude and participation. The result the study were as follows: 1) The general demographic of people around Kok Hinlad and Kok Yai community forests. There are plenty more, food sources of forest community around. To see the relationship between society, economy, politics and ecology of forest communities. Invasive forest decreased. 2) The management of Kok Hinlad community forests is divided into 4 aspects. The organization system, forest

management and land-based systems theory, participation and knowledge and folk wisdom. 3) The problem community forest management Kok Hinlad and Kok Yai. Lack of a sustainable forest management, invasion of the surrounding forest, the lack of knowledge surrounding forest, attitude and participation, features of the surrounding forest most of the men. Kok Hinlad community forests mostly graduate level education. Kok Yai community forests mostly high school's graduating class. Kok Hinlad community forests of income most prominent 1,666.11 \$ -2,332.55 \$, Kok Yai community forests have prominent 2,999 \$ - 3,998.66 \$. Social status as the second most wooded village and the band's career. A comparison of the features of the surrounding forest knowledge, attitude and participation. In the first community forest management as a whole. By the peoples of the 2 regions after the learning process in community forest management. Have more knowledge, better attitude and a more significant at the .05 level of confidence. Community forest management there is a method that combines both traditional and modern. Social relations of the community with respect to each other. Community has been trying to find ways to regulate. Regulations regarding the use of forest resources and the forest can not recover too. The problem found can be used to develop a model to search for sustainable forest management to Mahasarakham province.

Keywords: Community forest management, problem, demographic of people

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

“ป่า” มีความหมายต่อ สรรพชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ป่า เป็นเสมือนปัจจัย 4 ที่สำคัญของประชากรโลกที่พอกอากาศ มีมลภาวะให้กลับกลายเป็นอากาศบริสุทธิ์เพื่อการคงอยู่ของทุกชีวิต1) เป็นเขื่อนธรรมชาติที่เก็บกักน้ำให้เกิดความสมดุลพอดี ป้องกันอุทกภัยภัยแล้ง เป็นคลังยาสมุนไพร ธนาคารอาหารของผู้คนรอบพื้นที่ป่า ป่าชุมชนทั้งประเทศ มีพื้นที่ 99.15 ล้านไร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ 168,854.40 ไร่ จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ประมาณ 19,214 ไร่ [1] มีคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ การจัดการป่าโดยใช้ฐานนิเวศตามสภาพป่า แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ป่าโคก จำนวน 26 ป่า มีพื้นที่ประมาณ 11,720 ไร่ 2) ป่าวัฒนธรรมประกอบด้วย ป่าดอนปู่ตา ป่าช้า จำนวน 13 ป่า มี

พื้นที่ประมาณ 4,756 ไร่ และ3) ไร่ป่า จำนวน 5 ป่า มีพื้นที่ประมาณ 2,738 ไร่ จากความเสื่อมโทรมของป่าชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผลกระทบโดยตรงต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศของชุมชน รัฐกำลังหาทางออกเพื่อฟื้นฟูสภาพทรัพยากรให้ดีขึ้น แต่เนื่องจากแนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาของรัฐกับชุมชนแตกต่างกัน นำไปสู่ความขัดแย้งหลายกรณี การใช้อำนาจรัฐและระบบกฎหมายทำให้ละเลยเรื่องสิทธิชุมชน ศักยภาพ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2546 เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบายของรัฐ คือ นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งทำให้ชาวบ้านนำที่ดินไปเป็นหลักประกันสินเชื่อได้ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่าที่เคยร่วมกันอนุรักษ์ป่าจึงมีการบุกรุกตัดไม้ในบริเวณป่าชุมชน ทำให้กลายเป็นผู้บุกรุกและทำผิดกฎหมายโดยอ้างสิทธิ์ที่ทำกินและการออกเอกสารสิทธิ์ที่มีการเอื้อโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้พื้นที่ป่าลดลงส่งผลทำให้กลุ่มองค์กรอนุรักษ์ป่าเกิดความขัดแย้งกันระหว่างชาวบ้านกับคณะกรรมการป่าชุมชน และนายทุนนอกพื้นที่ ในการสำรวจภาคสนามเบื้องต้นของผู้วิจัย พบว่า ระบบองค์กรชุมชนอ่อนแอ ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการยังขาดความต่อเนื่อง ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน และยังไม่ได้รวบรวมองค์ความรู้ที่สำคัญ [2] ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสภาพแวดล้อมทั่วไปของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ การจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่าที่มีความแตกต่างกัน โดยใช้หลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยใช้การจัดเวทีเรียนรู้ เทคนิคกระบวนการกลุ่ม กำหนดให้ทำกิจกรรมและทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์เป็นขั้นเป็นตอน นำเสนอประสบการณ์ การอภิปรายกลุ่ม การสรุปบทเรียน โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีขั้นตอน การรับรู้ การคิดวิเคราะห์ การจัดทำแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผล โดยการจัดเวทีเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดความตระหนัก รับรู้ วิเคราะห์ปัญหา ผ่านการสังเคราะห์ร่วมกัน ทั้งยังสามารถทำให้ประชาชนรอบป่ามีความรู้ มีเจตคติที่ดี และมีส่วนร่วมมากขึ้น ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์ หวงแหวนป่าชุมชน การบุกรุกป่าลดลง ป่าชุมชนมีการบริหารจัดการอย่างเข้มแข็ง และนำไปสู่ความยั่งยืนของป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาสภาพแวดล้อมทั่วไปของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

2.2 ศึกษาการจัดการป่าชุมชน ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่า

3. แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิดการวิจัยและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการจัดการป่าของอนันท์ กาญจนพันธ์ [3] ได้เสนอแนวทางในการศึกษาชุมชนกับการจัดการทรัพยากร 4 เรื่อง ได้แก่ 1) แนวทางการจัดการเชิงธรรมาภิบาล 2) เชิงนิเวศวัฒนธรรม 3) เชิงสถาบัน และ4) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

4. วิธีดำเนินงาน

4.1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คณะกรรมการและประชาชนรอบป่าชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนโคกหินลาด 16 คน และคณะกรรมการป่าชุมชนโคกใหญ่ 20 คน ประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาด 64 คน และประชาชนรอบป่าชุมชนโคกใหญ่ 80 คน

4.2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการบรรยาย สาทิต ร่วมกับการใช้สื่อวีดิทัศน์ต่างๆ เช่น คู่มือการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วม วิธีทัศน์ เอกสาร แผ่นพับ เพื่อให้ได้ข้อมูลการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่, แบบวัดความรู้ แบบสอบถามเจตคติและการมีส่วนร่วม ก่อนและหลังการจัดเวทีเรียนรู้ ตอนที่ 2 ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย การจัดการ ปัญหา และคุณลักษณะของประชาชนรอบป่า

4.3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้การวิจัยดำเนินไปอย่างราบรื่น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1) การกำหนดขอบเขตการวิจัย ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครอบคลุมโดยคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเป็นผู้นำ ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชน และประชาชน ในอำเภอเมือง และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยผู้วิจัยได้ประสานงานในพื้นที่สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน และคัดเลือกหมู่บ้านรอบป่าทั้งหมด การศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์จากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนและสิ่งแวดล้อมศึกษา

2) การศึกษาสภาพแวดล้อมทั่วไป การจัดการ ปัญหาของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ จัดเวทีเรียนรู้ จัดทัศนศึกษาดูงานนอกสถานที่ จัดค่ายอาสาพัฒนาเยาวชนรักษ์ป่า ระดมสมอง อภิปรายกลุ่ม ระดมปัญหาและแนวทางแก้ไข

3) ระยะที่ 3 คุณลักษณะประชากรเกี่ยวกับความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วม

5. ผลการศึกษา

5.1 สภาพแวดล้อมทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

1) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาด พบว่า เป็นป่าสงวนแห่งชาติ มีพื้นที่ 2,682 ไร่และป่าชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ 16 หมู่บ้าน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลหนองปลิง โคกก่อ วังแสง ตอนหว่าน และบัว

คือ เป็นป่าเต็งรัง มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่า

2) สภาพทั่วไปของป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า

เป็นป่าโคกสาธารณะ มีพื้นที่ 4,266 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านหวาย โคกสีทองกลาง แคน หนองแสง และดงใหญ่ มีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่

5.2 การจัดการและปัญหาของป่าชุมชนและคุณลักษณะของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

1) ป่าชุมชนโคกหินลาด การจัดการของป่าชุมชนโคกหินลาด แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1.1) ด้านระบบองค์กร ประกอบด้วย การคัดเลือกกรรมการ การจัดตั้งกฎระเบียบข้อบังคับ 1.2) ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ประกอบด้วย การแบ่งพื้นที่รับผิดชอบ การส่งเสริมอาชีพ การวางแผน การกำหนดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า 1.3) ด้านการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินงาน การร่วมกิจกรรม การร่วมรับผลประโยชน์ และ 1.4) ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย การใช้ประโยชน์และวิธีการใช้ประโยชน์จากของป่า ขยายเครือข่ายองค์ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของป่า วิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพจากฐานสู่ฐาน และการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหโดยชุมชนเอง

ปัญหาของป่าชุมชนโคกหินลาด พบว่า ขาดรูปแบบการจัดการป่าที่ยั่งยืน การบุกรุกครอบครองพื้นที่รอบป่าชุมชน ประชาชนรอบป่าขาดความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วม คุณลักษณะของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาด พบว่า ส่วนใหญ่เป็นชาย ระดับการศึกษาประถมศึกษา มีรายได้ระหว่าง 70,000- 90,000 บาท มีสถานภาพทางสังคมเป็นผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มอาชีพ

2) ป่าชุมชนโคกใหญ่ การจัดการของป่าชุมชนโคกใหญ่ แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ด้าน2.1) ระบบองค์กร ประกอบด้วย มีการจัดโครงสร้างองค์กร วางแผนงานกำหนดกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าการคัดเลือกกรรมการ การประเมินผลการทำงาน การกำหนดกติกา การประสานงานกับองค์กรภายนอก 2.2) ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ประกอบด้วย การกำหนดแนวเขต การแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากร การสร้างกลุ่มองค์กรชุมชน การกำหนดกิจกรรม 2.3) ด้านการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผนดำเนินการ ดำเนินกิจกรรม รับผลประโยชน์ การตรวจสอบประเมินผล 2.4) ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประกอบด้วย องค์ความรู้และวิธีการใช้ประโยชน์จากของป่า การขยายเครือข่ายองค์ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของป่า วิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพจากรุ่นสู่รุ่น และการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง

ปัญหาของป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า ขาดรูปแบบการจัดการป่าที่ชุมชนต้องการ ตัดต้นไม้และครอบครองพื้นที่ป่า ประชาชนรอบป่าขาดความรู้ เจตคติและการมีส่วนร่วม คุณลักษณะของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นชาย ระดับการศึกษามัธยมศึกษา มีรายได้ระหว่าง 90,000- 120,000 บาท มีสถานภาพทางสังคมเป็นผู้ใหญ่บ้านและภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากผลการเปรียบเทียบคุณลักษณะของประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ ด้านความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าชุมชน ก่อนการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน โดยรวม พบว่า ก่อนจากการจัดการกระบวนการเรียนรู้ คณะกรรมการและประชาชนมีความรู้ในการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาด โดยรวมเฉลี่ย ($\bar{X}$ =16.09) โดยพิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ($\bar{X}$ =18.72) ด้านการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$ =17.64) ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ($\bar{X}$ =16.08) มีเจตคติต่อการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ($\bar{X}$ =3.50) มีเจตคติต่อการจัดการป่าชุมชน พิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ($\bar{X}$ =3.83) ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ($\bar{X}$ =3.68) และด้านการมีส่วนร่วม($\bar{X}$ =3.44) การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ($\bar{X}$ =3.35) พิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ ด้านการดำเนินกิจกรรม ($\bar{X}$ =3.61) ค้นหาปัญหาและสาเหตุ ($\bar{X}$ =3.47) และการวางแผน ($\bar{X}$ =3.37) ส่วนคณะกรรมการและประชาชนมีความรู้ในการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยรวมเฉลี่ย ($\bar{X}$ =13.54) โดยพิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน ($\bar{X}$ =16.63) ด้านระบบองค์กร ($\bar{X}$ =13.45) ด้านการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$ =12.50) มีเจตคติต่อการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ($\bar{X}$ =3.66) มีเจตคติต่อการจัดการป่าชุมชน พิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ ด้านระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ($\bar{X}$ =3.88) ด้านระบบองค์กรและด้านการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$ =3.58) และด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ($\bar{X}$ =3.47) พิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับ ได้แก่ การได้รับผลประโยชน์ ($\bar{X}$ =3.70) การวางแผน ($\bar{X}$ =3.53) และการดำเนินกิจกรรม ($\bar{X}$ =3.44)

6. การอภิปรายผล

สภาพแวดล้อมทั่วไปของป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารของชุมชนรอบป่า ประกอบด้วยป่าทำนา ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์และเก็บหาของป่าเป็นหลัก มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ โดยใช้การจัดการป่าเชิงวัฒนธรรมผสมผสานกับเชิงสถาบันและเชิงอำนาจ เน้นศึกษาการจัดการเชิงสำนักและพฤติกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นรากฐานเพื่อยังชีพของคนในการปรับตัว สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางเลือกสำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่น ชุมชนมีการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานด้านต่างๆ เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ส่งผลให้เส้นทางคมนาคมหรือการเดินทางสัญจรไปมาสะดวกสบายกว่าอดีตที่ผ่านมา ดังนั้นคุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นทั้งเรื่องการศึกษา รายได้ และสถานภาพสังคม ซึ่งการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับต่างๆนั้นสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการตัดไม้ ป้องกันไฟป่า คณะกรรมการตกลงร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ ห้ามตัดไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน ดำเนินการปลูกป่าทั้ง 2 พื้นที่ ประชาชนรอบป่ารวมตัวกันทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ ได้แก่

1. กิจกรรมการคัดเลือกกรรมการ
2. กิจกรรมพัฒนาบุคลากรโดยจัดการศึกษาดูงานนอกสถานที่ให้แก่คณะกรรมการ
3. ตั้งกฎระเบียบในการอนุรักษ์ป่าและบึงหนอง
4. กิจกรรมฟื้นฟูป่า ได้แก่ ปลูกต้นไม้เพาะชำกล้าไม้ บวชป่า ทำแนวกันไฟ ทำฝายกั้นน้ำ ขุดลอกหนองน้ำ ขุดสระน้ำ
5. กิจกรรมส่งเสริมอาชีพ เช่น ทอผ้า แปรรูปหน่อไม้ เห็ดขนม ทอเสื่ออก เพาะเห็ด เพาะกล้าไม้พื้นบ้าน
6. กิจกรรมสวัสดิการชุมชน
7. การรณรงค์ประชาสัมพันธ์สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าและ
8. กิจกรรมสร้างศูนย์เรียนรู้ป่าชุมชน เมื่อมีนโยบายแปลงทรัพยากรเป็นทุนรัฐประกาศออกมาชาวบ้านรอบป่าตื่นตัวบุกรุกครอบครองที่ดินในป่า โดยเริ่มจากตัดไม้ขนาดใหญ่ ส่วนไม้เล็กตัดทำฟืนและเผาถ่าน แล้วล้อมรั้วแบ่งที่ดินกัน บางรายมีการซื้อขายจากนายทุนนอกพื้นที่ ปัญหาดังกล่าวมีรูปแบบการจัดการป่าโดยการเรียนรู้ที่จะต่อสู้เรียกร้อง ดำเนินคดี เพื่อปกป้องป่าชุมชน ต้องอาศัยเวลา โอกาส อำนาจการตัดสินใจ การประนีประนอม เจรจา ในการทำความเข้าใจและให้ความรู้กับประชาชนในพื้นที่ 4. แนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์ของอำนาจที่มองเห็นความแตกต่างกันของการใช้อำนาจในการเข้าถึงและปกป้องทรัพยากรโดยอาศัยโครงสร้างทางอำนาจด้านเศรษฐกิจ การเมืองและอำนาจของชุมชนในการจัดการ การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรควบคู่กับกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งชุมชน การพัฒนาข้อตกลง กฎระเบียบที่สอดคล้องกับสถานการณ์ชุมชนวัฒนธรรมประเพณีจะทำให้การจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน [4] ส่วนการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน [5] ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนไว้ 2 รูปแบบ คือ 1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อลักษณะของการจัดการพื้นฐานมาจากความเชื่อที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา 2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยกลุ่มพลังทางสังคมชุมชน มีเป้าหมายการอนุรักษ์และการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบเพื่อรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าดั้งเดิมของชุมชน เสริมสร้างพลังและอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันผ่านด้านการจัดการป่าชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า 2) ระเบียบกฎเกณฑ์ 3) องค์กรประชาชน

และ 4) การสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนบ้านป่าสะแหว่ได้พัฒนาและสร้างกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าไม้โดยชุมชน ผ่านรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมบนพื้นฐานวัฒนธรรมพื้นถิ่นและการจัดการแบบพัฒนาสมัยใหม่ควบคู่กัน

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การจัดการป่าชุมชนมีรูปแบบวิธีการที่ผสมผสานทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ คือ การใช้ความเชื่อ ประเพณีและองค์ความรู้ในหมู่บ้านเข้ามาสร้างระเบียบข้อบังคับในหมู่บ้าน ชาวบ้านร่วมกันคิด แยกกันทำและร่วมกันจัดการ สอดคล้องกับหลักการจัดการป่าชุมชนตามหลักวิชาการ ทั้งลักษณะการใช้ประโยชน์การจัดการที่แสดงถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน แสดงออกโดยการแบ่งประเภทของป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน การสร้างกฎเกณฑ์เพื่อกำหนดเป็นแนวทาง โดยป่าแต่ละประเภทจะมีกิจกรรมที่ต่างกันออกไป ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จการจัดการป่าชุมชนมีปัจจัยที่เกิดจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน มีความเคารพซึ่งกันและกัน การใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้มากขึ้นไปจนป่าไม้สามารถฟื้นตัวได้ มีคณะกรรมการ ผู้นำชุมชนดูแลอย่างใกล้ชิด โดยยึดความเหมาะสมของภาระงาน ความรู้ความสามารถของผู้เฝ้า ความเสมอภาคในการใช้ทรัพยากรป่าและภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นแนวทางในการทำงาน รวมถึงมีผู้นำที่มีความสามารถติดต่อประสานงาน สร้างเครือข่ายป่าชุมชนกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆได้ดี และชุมชนใช้ระบบสิทธิส่วนร่วมร่วมกัน

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยสำเร็จได้โดยได้รับความอนุเคราะห์อย่างดีการให้คำปรึกษาจาก รศ.ดร.ชาติ นาวานุเคราะห์ ผศ.ดร. ชูศักดิ์ สุทธิสา และ อาจารย์ ดร.ประยูร วงศ์จันทร์ตา คณะกรรมการและประชาชนรอบป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่

9. การอ้างอิง

- [1] กรมป่าไม้. “สถิติเนื้อที่ป่าไม้ในประเทศไทย”, สำนักการจัดการจัดการป่าไม้, กรุงเทพฯ : 2552.
- [2] ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ สันธิตา กาญจนพันธุ์, “ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 2 ป่าชุมชนภาคเหนือศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน”. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.
- [3] อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. “พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย”, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- [4] ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. “ป่าชุมชน: กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมของสังคมไทย”, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2551.
- [5] วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และประสิทธิ์ คุณรัตน์. “รายงานการวิจัยเรื่องการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น”, ขอนแก่น สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.